

Competitive Scramble is an Evil Ingenuity: Proceedings from the International Conference on the Biography and Songs of Alhaji Abubakar Kassu Zurmi in Heroic Poetry

A Publication of the Department of Nigerian Languages, Sokoto State University, Sokoto

ISBN 978-978-62480-5-9 (Print) | ISBN 978-978-62480-5-9 (Online)

DOI: <https://doi.org/10.65760/kassu.i1.20> Website: www.ssu.edu.ng | Issue 1 | April 2025 |

Neman Wuta A Masaka: Tsattsafin Wasu Kyawawan Al'adun Hausawa A Wakokin Kassu Zurmi

Musa Fadama Gummi,
Abdullahi Sarkin Gulbi

Department of Languages and Cultures, Federal University Gusau
Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodoyo, Sokoto

Corresponding Author: Musa Fadama Gummi mfadamaguumi@fugusau.edu.ng
+2347065635983

Tsakure

Wannan mukala ta bibiyi wasu wakoki na makada Kassu Zurmi domin zakulo wasu kyawawan al'adun Hausawa da suke kunshe a cikinsu. Mukalar ta tattaro wakoki da dama na Kassu, na sata da na tauri. An saurari wakokin gwargwado domin ganin ko za a iya tsintuwar dami a kala. Sakamakon wannan bincike ya gano cewa duk da Bahaushe yana yi wa wakokin sata da tauri wani kallo na abubuwan da suka bijire wa addini, ana iya samun kyawawan al'adun Hausawa da ma wasu tubula a cikin wakokin waɗanda ke gina tarbiyya da halayya ta gari, kamar amana da kirki da gaskiya da taka tsan-tsan da kana'a da dai sauransu. Wannan ne ya sa mukalar take ganin cewa sauraron waɗannan wakoki na iya zama wata tudun dafawa na cusa kyawawan halaye da dabarun zaman duniya ga masu sauraron su.

Fitattun Kalmoni: Masaka, Tsattsafi, Al'adu, Wakoki

Copyright: *Provided that the author(s) and the source are credited, noncommercial use of the article is allowed, including printing and distribution.*

1.0 Gabatarwa

Makada Abubakar Muhammadu Mai Kassuwa wanda aka fi sani da suna Kassu Zurmi ya yi fice ainun a fagen wakokin baka na maza. Wakokin maza na baka kuwa wakoki ne da ake yi domin zuga gwarzayen mutane musamman maza masu aiwatar da ayyuka na bajinta kamar dambe da kokawa da tauri da sata da dai makamantansu. Abubakar Kassu

Zurmi ya fi shahara a wa}o}in ‘yan tauri da kuma wa}o}kin ƙarayi da kuma ‘yan caca. A cikin wa}o}kin Kassu Zurmi, an fi samun wa}a}nda aka gina turkensu bisa zuga da ingiza ‘yan tauri su aikata ta’addanci ko saka ƙarayi su tafka sata. Wa}a}nnan abubuwa guda biyu, ba ko ɗaya da al’adar Hausawa ta yarda ko aminta da aikata su. Sata dai abin kunya ce ga kowane Bahaushe. Ta’addanci kuwa haramun ne a al’adance da kuma addinace. Idan aka kalli wasu daga cikin wa}o}kin Abubakar Kassu za a fahimci cewa matanin wasu ɗiya na wa}o}kin sun fanda}e wa wannan matsayi da al’ada da kuma addinin Musulunci da Bahaushe yake bi sau da kafa dangane da sata da kuma ayyukan ta’addanci. Wani ɗan waka tasa ta sata wadda ya yi wa Muhammadu Dansale cewa:

Albishirinka Dansale ga jan banza,
Kada ka hwasu su sai ka bari an dawo,
An dawo dag Gusau an ha}a} ma kud}i,
Muhammadu fatake na dare,
Dansale a ba ni in jiniya ta kawo,

Dansanda ubangijin tocilan,
Shiga na ji ɗaki ana hansari,
}auki ɗauki na Sani.

Matanin tsakuren wa}a}nnan ɗiyan waka suna zuga Muhammadu Dansale ya ɗauki abin da bai ajiye ba, bai kuma ba wani ajiya ba, wato sata. Sata kuwa haramtacciyar sabga ce. A wani ɗan waka ta tauri wadda Kassu ya yi wa Nomau Namagarya; makad}n ya zuga Nomau da ya yi barazanar aikata ta’addanci domin bukatarsa ta biya ta yin tarbace a saya wa Kassu da yake shi Nomau matsiyaci da ko abin da za a yi masa tuwo ba ya da shi.. Dan wakar na cewa:

Jagora:Sai ga Nomau ana ta gyaran kulki,
Da kambuna za a hwashe,
Nic ce in don sabadda ni ba ka hwashe,
Bari in ba ka shawara,
In kab bi ta gobe dokin aka yi,
Magarya ko ba a da shi,
Jagora:Allah dai ya kai mu gobe da swahe
Karhe bakwai na swahiya,
Sai iskan nan ya taso,
Wanga na shikag gujiya,
Mai kwasas sansami yana gamawa da hwa}o},
Ya wa hwa}o} karkarkar,
Jagora:Sai ka ji dattibai na gungu-gungu,
Suna Allah dai ya rabu mu da iskan ga lahiya,
Iskan Allah ya sau}a}a}e,
Sannan ɗebo wuta ga ragga ka hita,
Ba dai mai gini Magarya sai na ruhewa,
To koma daz zuwa gidan }an’al}anna,
Busa ‘yab bura uba,
Jagora:Sai daji na Magarya rantsuwa kat ta kasan
Zama da ‘yan gudummawa za ni hita,
Wuta nah hissan bila’i kau ta
Yacce Kassu shawarakka ita za ni biya
Zama in ka bi ta gobe dokin aka yi,

Magarya ko ba a da shi.

A cikin wakar tauri da Kassu ya yi Tonka wanda kuma ake kira Tosshi Birnin Magaji, wani ɗan waka na cewa:

Jagora:Ku sha malammai ku ɗebi sayyu ku yi kariya,
Tauri wuya garai sai da bagaruwa,
In kau kun kiya ana cimma sanin wani,
Ina ruwanmu ba mu ka gama ku ba
Tun da kuna hwaɗa wurin goma ina gidanmu,
Sai an gamu in ji wai,
Babu ruwanmu Kassu tun da ba ni ka gama ku ba,
Amma hwa ina gida ina ba ku zuga-zugi
Kun ji kalangai suna hwaɗin wani ya kwashe wani.

Galibi waƙoƙin maƙaɗa Kassu Zurmi cike suke da irin wannan zuga da ka iya ingiza mazajensa kutsa kai ga aiki da bai dace ba kamar sata da ta'addanci. Kasancewar waka wani reshe na adabin baka wanda yake tsani da za a iya hawa domin a kyallaro al'adu ko hanyoyin gudanar da rayuwa ta al'umma, ba za a rasa tsintuwar wasu al'adu ko halaye na gari ba a cikin waƙoƙin maza irin Kassu Zurmi. Nufin wannan mukala ne ta bibiyi yawan-yawan wasu waƙoƙin Kassu domin zaƙulo kyawawan halaye da al'adun Hausawa waɗanda al'umma ta yarda da su kuma ake aiwatarwa, Gabanin yin haka, ya dace a yi tsokaci dangane da fitattun kalmomi da suka gina taken wannan mukala.

2.0 Takaitaccen Tarihin Kassu Zurmi

Abubakar Kassu Zurmi ɗaya ne daga cikin tarin mashahuran mawaƙa da Allah ya rayar a yankin Zamfara ta lardin Sakkwato a wancan lokaci., yanzu kuwa jihar Zamfara. A lokacin rayuwarsa, kusan babu wani maƙaɗin 'yan tauri da ya yi azanci da ficensa. An haifi maƙaɗa Abubakar Kassu Zurmi a garin Kadawa da ke gundumar Magarya a ƙaramar hukumar mulkin Zurmi ta jihar Zamfara. Gusau, (1996:225) Ya kawo cewa an haifi Kassu ne a shekara ta 1923. Sunan mahaifiyarsa shi ne Maimuna. Muhammadu shi ne sunan mahaifinsa. Asalin mahaifinsa mutumin ƙasar Sabon Birnin Gobir ne. Ya yi ƙaura daga can zuwa Kadawa domin wataƙila faɗaɗa wurin noma da kuma matsawa kusa ga dajin Rugu da ya ratso kasar Zurmi, da yake shi maƙaɗin farauta ne. Abubakar Kassu ya gaji kiɗa ne daga wajen mahaifinsa domin kuwa mahaifin nasa maƙaɗin kalangu ne da yake yi wa mafarauta kiɗa da waka. Maƙaɗa Kassu Zurmi ya koyi kiɗan farauta a wirin mahaifinsa kafin daga baya ya fara cin gashin kansa a fagen waka.

Kassu Zurmi ya mayar da hankalinsa a kiɗan 'yan tauri inda har ya sami shahara matuƙa. Wannan mukala tana da ra'ayin cewa a fagen waƙat tauri, ba wani maƙaɗi da ya yi fice a shahararsa. Galibin waƙoƙin Kassu na tauri da suka sa ya yi fice sun haɗa da: Waƙar Nomau Namagarya da waƙar Shayi ɗan gidan Labbo da waƙar 'yan Jabanda da dai sauransu. A fagen waƙar barayi kuwa, Kassu ba kanwar lasa ba ne. Ya ɗaukaka a fannin na waƙar 'fatake na dare'. Shahararrun waƙoƙinsa na barayi sun haɗa da kamar waƙar Sale na Gidan Goga da waƙar Dogo Nawaiya da waƙar Isah Danbuzu da Mamman Dansani dai sauran su.

Allah cikin ikonSa da buwayarSa ya yi Abubakar Kassu Zurmi rasuwa a shekara ta 1987 bayan wata jinya da ya yi har a asibitin Gwamnati a garin Gusau da ke jihar Sakkwato a wannan lokaci.(Gusau,

4.0 Tsattsafin Kyawawan Al'adun Hausawa A Wakokin Kassu

A nan za a bi wasu wakokin Abubakar Kassu Zurmi domin lalubo wasu kyawawan al'adu da dabi'u na Hausawa kamar yadda suka bijiro a cikin wakokin.

4.1 Karimcin Hausawa

Karimci dāya ne daga cikin muhimmin tubala da Hausawa suke gina tarbiyyar 'ya'yansu a kai. Wannan dalilin da ya sa bisa al'ada karimci wata kyakkyawar dabi'a ce da aka san Hausawa da ita. Karimci kuwa na nufin yawan kyauta ko kyautata wa mutane. Idan aka ce mutum karimi ne, ana nufin yana da yawan kyauta. Wannan dabi'a ta karimci ta yi nasu a cikin wakokin makada Abubakar Kassu Zurmi.

Bisa al'ada, masoya, saurayi da budurwa da suke kaunar junansu da niyyar kulla aure tsakaninsu kan kyautatawa juna ta hanyar toshi. Toshi galibi namiji ne yake ba wa mace to amma ita mace tana da tata kyautatawa da take yi wa masoyinta musamman lokacin da ya bakunce ta idan ba a gari dāya suke ba. Ko da a gari dāya suke, lokaci zuwa lokaci tana kyautatawa masoyinta ta hanyar ba shi dān abin da ya sauwaka daga cikin abin sana'arta. Wannan yana sa ya kasance su ma matan su nuna tasu kauna ga mazaje. Irin wannan lamari na al'ada ne Abubakar Kassu Zurmi ya labarto a cikin wakarsa ta Shayi Dangidan Labbo. Kassu yana cewa:

Jagora: Wasad da munka zo tare da 'yan Magarya tai kyawo,

Ran nan Shayaya yash shigo sa'a,

Aha,

Tare da dogon baki da 'yaw wutaɓ bota,

Na Abu yankan bakinka ya yi ma kyawo,

Ya samo gamon aron zanin saki,

Jagora: Had da tsamiya yad damro da 'yab bakash shadda,

'Yan mata sun ganai cikin gebe anka dora yasoso,

Ni wan'in Shaya ni ka jishe shi

Tana a'a karya na rigya ki zafo shi,

Kamas su buga ga su nan cikin gebe,

Nic ce a'a kak ku buga ya ishe ku jidawwa,

Jagora: Ga dāukash Shayaya munka sha daula,

Mun sha 'yan-na-lutsa mun sha mai,

Mun sha zabbi ga dān gidan Labbo,

Nic ce yarana ku sha ahaha ta,

Tun da ba ya maishe ta,

Katakoron Lando Iro na Umaru kura mai guzurin kunya.

Wadannan layuka ko diya na wannan waka ta Kassu suna nuni da halayya ta karimci da masoyiya take nuna wa wanda take so da aure. Wannan kyautatawa tamkar toshi ne na 'yan mata zuwa ga samarin da za su aura kuma ana yin haka ne domin kara jawo kauna da yaukaka soyayya tsakanin saurayi da budurwa wadda zai aura.

Karimci bai tsaya a tsakanin masoya ko ma'aurata ba kadai. Kassu a cikin wakar da ya yi wa dantauri Ibrahim Dandawai ya kawo a cikin wani dān waka wata muhimmiyar kyauta da aka yi masa. Dan wakar na cewa:

Jagora: Yara duk iyaka alheri a ba ka rakumi,
Ba dabba kama da rakumi,
Matsalammu da Iro ta hi godiya,
Yac ce Kassu ka dangwale ni,
Ban hwasu yi ma kyauta ba,
Amma ka ce ba kamata ta rakumi,
Nac ce i,
Lallai ba kamata ta rakumi,
Don na canye shi ba ya renuwa,
In ko akwai ta a yi man,
Jagora: Ya koma Iro yai mani wata,
Batu ba kututturu ba ne,
Na walwale wanda nay yi,
Kyauta Iro ta yanzu ta hi rakumi da yai man,
Wagga ta yanzun ta hi rakumi,
Kyauta Iro ta yanzu ta hi rakumi,
Jagora: Ya dai ba ni mai kahwa biyu,
Dan yaron shiyammu yai mashi gida.

A wadannan diyan waka, Kassu ya nuna irin karimci ko kyauta da Iro Dandawai ya yi masa ta rakumi yana ganin ba abin da ya kai ta. Duk da abin da Kassu yake ganin cewa kyauta ta kai kyauta, sai ga shi an yi masa wadda ta fi ta rakumi domin kuwa an an ba shi mai kahwa biyu wato mata da aka ba wa yaronsa aure. Wannan yana nuni da irin karimci na Hausawa da har 'ya ana iya ba mutum aure a kuma biya masa sadaki (auren sadaka)

4.2 Bincike Gabanin Aure

Aure wata daɗaɗɗiyar al'ada ce da Hausawa suke aiwatarwa tun gabanin haɗuwarsu da kowace irin al'ada baƙuwa. Abin shi ne yarda ko amincewa tsakanin namiji da mace su zauna matsayin miji da mata bisa wasu sharuɗɗa na addini da na al'ada domin su ɗeɓe wa junansu kewa tare da samar da zuriya mai kyakkyawa kuma kwakƙwaran tushe ko asali. Kulla zamantakewa ta aure tana faruwa ne da amincewar iyaye ko magabata na kowane ɓangare. Kowane ɓangare na ma'aurata suna shiga nema ko bincike dangane asali da halayya ta iyalan wanda za a kulla zumuncin aure da su. Da yake mace ita ta fi rauni domin takan zauna karkashin ikon miji, iyayenta suna koƙari matuƙa domin neman bayani a kan iyalan ango domin kauce yi wa 'yarsu zaɓen tumun dare. Wannan al'ada ta bincike gabanin zaba wa 'ya miji abu ne mai matuƙar fa'ida. Abubakar Kassu Zurmi ya kawo wannan muhimmiyar al'ada a cikin wakar da ya yi wa ɗan tauri Shayi ɗan gidan Labbo. Kassu yana cewa:

Jagora: Katakaron Lando Iro na Amadu kura mai guzurin kunya,
Sai da za mu watacikkewa,
Kana uwayen matanga sunka jawo ni,
Ga ni ga 'yan matanga ga uwayensu,
Mu kadai cikin zaure,
Jagora: Kassu anama Allah ka ba mu labari,
Nic ce wane labari,
Labarin Shayi ɗan gidan Labbo,

'Yan mata sun walawale baikonsu,
Sun ce Shayaya za shi ramkon su,
Shi muka son ka ba mu labari,
In akwai gidan kirki,
Jagora: Nic ce yau ko dattibe kun damarshe ni,
Ya hi ku koma ku sake dan shaida,
Na Abu dan'uwa na ne,
Mutum ko bai shaidar dan'uwansa ko hwada.
Jagora: Kassu amana Allah ka mu labari,
Ni ko amana Allag ga dai ka sha min kai,
In na bi amana Allag ga na yi batanci,
Kuma in tuna ba ni cin amana Allah sabad da tantiri.
Jagora: Amma hwa ku ba shi in kuna ba shi,
Na Abu Shayi dai da ne.
Jagora: Sunka ce ba haka munka so ba dan yaro,
Ai mun san da ne tun da anka haihe shi,
Ba mu labari in akwai gidan kirki.
Jagora: Nic ce i gaskiyakku dattijo,
Mutum kau ba za ya kai diyatai ba inda ba abin kirki,
Jagora: Amma hwa ku ba shi in kuna ba shi,
Sai diyad dattibai kadai ka amren Shayaya dan gidan Labbo,
Tun kowa amre shi ita ka cishe shi,
Ta biya kuddin garin karen kyarzo,
Sannan ta yi mai abin ruhwa koren,
Sannan ta koma ta yi dabbalin abin damri,
Dattijo yat tashi yab buge riga,
Yai cikin zaure.

Wannan al'ada ta yin binciken halaye da yanayin gidan wanda za a ba wa aure aba ne wanzaje a tsakanin Hausawa. A halin yanzu da aka sa wa abin duniya rai, ake ba wa samu ko dukiya sama da mutunci, yanzu a wadansu iyalan ba a gudanar da irin wannan bincike idan dai mai neman aure yana da hannu da shuni. Sau da dama kuwa rashin binciken kan saka mata cikin halin mawuyaci na rashin jin dadin zamantakewar aure.

4.3 Aikin Gayya

Zamantakewa irin ta Hausawa kyakkyawa ce irin wadda ake zama na cude-ni-in-cude-ka. Wannan ne ya haifar da wanzuwar ayyukan kai da kai da na sa-kai da kuma uwa uba ayyukan gayya. A duk lokacin da al'umma Hausawa suka fuskance wata matsala da ake tunani tana zama tarnaki ga walwalar jama'a, taruwa ake yi a saka karfi da karfe domin warware ta. Irin wannan hadin kai da jama'a suke yi ta hanyar kawo gudummuwa domin magance wata matsala da ta shafi marasa karfi ko ta shafi al'umma ita ake kira aikin gayya. Lokacin da rashin lafiya ya kada mutum a lokacin damina, akan taru a taimaka masa ta hanyar noma masa gonakinsa da kuma yi masa tarbace domin samun abin sayen magani. Haka lokacin da saurayi zai gina dakin auren, samari tare da 'yan uwa da abokan arziki kan yi hadin guiwa domin taimaka wajen gina daki tun daga yin tubulan ginin daki har zuwa dora gini da rufi. Haka ma idan daukacin jama'ar gari na fuskantar wata matsala da ke ci masu tuwo a kwarya, sukan hada kai domin ganin sun magance ta.

Wannan ne ya Hausawa suke cewa ‘Sarkin yawa ya fi Sarkin karfi’ da kuma ‘gudummuwa ka korar yaƙi’

Wannan al’ada ta aikin gayya da yin tarbace domin biyan wata bukata ta al’umma har kwanan gobe tana gudana a cikin al’ummar Hausawa. Wannan kyakkywar al’ada ce ta taimakekeniya da haɗin guiwa a tsakanin al’umma Kassu Zurmi ya kawo a cikin waƙarsa ta Nomau Namagarya. Kassu yana cewa:

Jagora:Na dai yi tambaya cikin ‘yan tauri,
Kuma nai tambaya ga manyan makada,
Ehh!
Wa anka ba doki da gangami ba ni ba,
Wane ɗan tauri yai doki da gangami a garinsu,
Doki da gangami sai Nomau Namagarya,
Jagora:Don uban Balindo shi ya ishe ni hak Kadawa,
Yac ce Kassu ana biɗak ka da doki ga ka kana alhwarma,,
Nic ce Dankarma ba ni kamnak karya,
Wa ka sai mani doki Magarya,
Nomau ne ko abin tuwo ba ya da shi,
Jagora:Sai yac ce ai da tabarce za a saye,
Da tarbace za a saye,
Su wa su wa sunka shiga,
Na san dattiɓan Magarya zana mani su,
Cikin su na san kowa,
Na san mai iya yi,
Jagora:Yac ce masalin Saraki ya ce a saye,
Danmani Magaji ya ce a saye,
Gardaye Sanda ya ce a saye,
Sarkin hwawa Abdu ya ce a saye,
Kuma Labbo Sarkin Maƙera ya ce a saye
Ya zana man su dum mutum gudansu na iya dokin.

A wata waƙa tasa ta daban, wato waƙat tauri ta ‘yan Jabanda, makada Abubakar Kassu Zurmi ya yi da al’adar gayya ta noma da akan yi wa wanda yake fama da rashin lafiya a lokacin damina. Makada yana cewa:

Jagora:Na iske Sani kwance,
Dangi na rika mai turbe,
Shi ko bai yi ko kuyya ba.

Wadannan saɗaru ko diya na waɗannan waƙoƙi suna nuni da yadda a al’adance Hausawa suke kulla yarda tsakanin junansu domin taimaka wa wani mai lalura ta rashin lafiya ta hanyar nome masa gona ko kuma yin tarbace (karo-karo) domin a haɗa karfi domin biyan wata bukata da take ci masu tuwo a kwarya. Wannan al’ada kuwa, tun gabanin Hausawa su haɗu da wata baƙuwar al’ada suke aiwatar da ita kuma har a wannan zamani na yanzu tana cigaba da wanzuwa duk da cewa tana ɗan ja da baya..

4.4 Tsantseni Da Taka-tsantsan

Tsantseni da taka-tsantsan wasu kyawawan halaye ne ko dabi'u da al'dar Hausawa koyaushe take kokarin cusa wa yara da matasa domin su tashi da rayuwa nagartacciya, su kasance masu halaye na gari, abin so da kauna a cikin al'umma. Tsantseni shi ne yin hattara wajen tafiyar da al'amura (CNHN, 2006:452). Wannan yana nufin duk abin da mutum zai yi, ya rika nazarinsa ta la'akari da alfanunsa da kuma abin da yake akasi. Wannan shi zai sa mutum ya dace da abin yake daidai ga kusan dukkan lamuransa. Yin hattara wajen aikata wani abu kuwa shi ake kira taka-tsantsan (CNHN, 2006:421)

Duk da cewa wakofin makaɗa Abubakar Kassu Zurmi cike suke yabo da washi da 'yan tauri da barayi da yake yi wa waka su aikata wani aikin assa, a cikin wasu wakofin kuma, akwai darussa na dabi'u ko halaye kyawawa da za a iya koya a cikinsu. Tsantseni da taka-tsantsan na daga cikin abubuwa masu kyau da za a iya tsinta a ciki. A cikin wakar barayi ta Sale Na Gidan Goga, akwai wannan darasi. Kassu ne ya tarar da gogansa, Sale, ya faɗa masa bukatar biki da yake da ita da kuma neman gudummuwar Sale. Diyan wakar sun labarta kamar haka:

Jagora:Kun jiya mabobi,
Da ku da masu tabraf fatu kuna kidi,
Wallahi ina raba ku da rokon abin ruhwa na dare.
Jagora:Komi rokon mutum ana ba shi abin da ba ya so,
Mutane komi son cin mutum yana cim ma abin da ba ya ci,
Abin da nih hwaɗa maku ga kaina hwa nig gani.

Wannan kira ne da Kassu ya yi da guje wa kwaɗayi, domin kwaɗayi mabuɗi ne na wahala. Ga yadda ta kaya tsakanin Sale da Kassu lokacin da Sale ya kawo masa gudummuwa, bayan an ɗauki lokaci. Diyan wakar na cewa:

Jagora:An gamo kwanan sanyi Assibici,
Na shige ɗaka ban dai ga Sale ba,
Kai ko nika taƙama uban Gizo baban Muhammadu,
Na Ahmadu sai can dare ina ɗaka sai nij ji sallama,
Giwa ta darkako.
Jagora:Jin ɗai nikai bicif,^{x2}
Kaya na jida,
Jin ɗai nikai titif.^{x2}
Jagora:Nij ji sallama nih hito,
Niy yi nan haka nai tuntuɓe da dila,
Ta kai zuwa cikina nid dawo,
Niy yi nan haka,
Kuma niy yi tuntuɓe da funshi,
Ya kai nan gatona kuma nid dawo,
Nik koma gadau-gadau nanniya,
Kuma niy yi tuntuɓe da dila,
Ta kai zuwa guwawuna.
Jagora:Nic ce Bahago mi ak kashi-kashi haka,
Yac ce kawo ruwa mu sha,
Shege ka san inda nih hito,
Nik kawo ruwa da taba dun ni aje masu,

Sunka nabba'a.

Jagora: Sunka ce mani to ka ga kunshi nan,
Dud don ka munka yi su,
Kwance ka yi ta wasa,
Wasakka ta yi kyau

Jagora: Ran nan kunshi yab ba ni hirgita,
Nic ce to Sale na ga kunshi,
Amma a ba ni cikin kaya,
Ina ruwanka da ciki.

Jagora: Wadān'in turamen lailai ne,
Wadān'in ko riguna,
Wadān'in atanhwa ne,
Kwance su ka yi ta wasa dud don ka.,
Ina ruwanka,
Nic ce had da hwarau-hwarauna.
Ni kam ba ni kwance kunshi ban san cikinsa ba,
Allah tsaran da dila ban san cikinta ba.

Jagora: Kwance su ka yi ta wasa,
Nic ce babu ruwana,
Na dān Bawa na ga dila,
Amma a ban cikin kaya,
Ka dai hwaɗa mani da inda kay yi su,
Ni kam ba ni kwance kunshi ban san cikinsa ba.

Jagora: Mutane komi son cin mutum ana ba shi abin da ba ya ci,
Da kaina hwa nig gani,
Komi rokon mutum yana kai ga abin da ba ya so.

Jagora: Yac ce ina ruwanka da abin da ac ciki,
Wadānga dai turamen lailai Kaura yak kare store yaɗɗebo,
Nic ce ɗaya,
Wadānga riguna nan yas same su 'Yankaba,
Nic ce biyu
Na Abdu kau wagga atanhwa ta Kanwa ce,
Sale nic ce kwashe su ba ni so,
Kyauta ta ɓaci,
Kyauta ko sheri.

Ɗiyan waƙar suna nuni da cewa ba kowace kyauta ya dace mutum ya kamata ya karɓa ba. Wata kyautar tana iya kasancewa irin ta Ɗankama. Wata kyautar kuwa guba ce domin tana iya jawo wa mutum fitina. Haka kuma ƙiyan waƙar suna nuna mana cewa duk lokacin da aka ba mutum kunshi ko da na saƙo ne, ya yi ƙoƙarin bincike domin ya tantance abin da yake cikin kunshi. Wannan zai sa mutum ta guje wa yin amfani da shi wajen safarar miyagun kwayoyi ku haramtattun makamai. Wadānannan sabgogi a yanzu sun zama ruwan dare a tsakanin matasa kuma karɓar saƙo na kunshi ba tare da tantance abin da yake ciki ba tuni ya saka rayuwar wasu cikin garari.

5.0 Sakamakon Bincike

Wannan mukala ta kara tabbatar da maganar mashahuran masana adabi da suka ce adabi madubi ne rayuwar al'umma. Waƙoƙin maƙaɗa Abubakar Kassu Zurmi waƙoƙi ne na 'yan tauri da ɓarayi, waɗanda a cikinsu ake wasa mazaje su aikata ɓarna ko aikin assa. Duk da haka, waƙoƙin suna ɗamfare da wasu al'adu da halaye kyawawa, waɗanda masu sauraron waƙoƙin za si fa'idantu da su, kuma su kayutata zamantakewa da rayuwar al'umma. Mukalar ta gano waƙoƙin za su iya cusawa masu saurare yin tsantseni da taka-tsantsan a rayuwarsu. Suna koyar da taimakekeniya da aka Hausawa da ita, musamman aiwatar da ayyukan gayya da taimakon juna.

6.0 Kammalawa

Makaɗa Abubakar Kassu Zurmi shahararren makaɗin maza ne, ɗaya daga cikin makaɗa da mawaƙan da Allah cikin ikonSa ya rayar a farfajiyar yankin Zamfara na kasar Hausa. Mashahurin mawaƙi ne a fagen waƙoƙin mafarauta da 'yan tauri da ɓarayi. A duniyar zamaninsa, ana iya cewa kusan shi makaɗi tauri da ba ya da takwara a ɗaukaka da shahara a faen da ya zaɓa. Waƙoƙinsa duk da ana yi masu kallon fandaɗarru ne, cike suke da nuna kyawawan al'adu, halaye da ɗabi'u waɗanda mai saurare zai iya fa'idantuwa da su.

Manazarta

Alhassan, H. Da Wasu (1988). *Zaman Hausawa* Bugu na Biyu. Lagos: Islamic Publication Bureau.

Bunza, A.M. (2006) *Gadon Fede Al'ada*. Lagos: Tiwal Publishers Ltd

Bunza, A.M. (2009). *Narambada*. Lagos: Ibrash Islamic Publication Centre Ltd.

CNHN, (2006), *Kamusun Hausa Na Jami'ar Bayero*. Cibiyar Nazarin Harsunan Nijeriya, Kano: Jami'ar Bayero.

Funtua, A.I. da Gusau, S.M. (2010) *Al'adu Da Dabi'un Hausawa*. Kaduna: El Abbas Printers and Media Concepts.

Gusau, S.M. "Waƙoƙin Makaɗan Fada: Sigoginsu Da Yanayinsu Musamman A Kasar Sakkwato" Kundin Digiri Na Uku, Sashen Harsunan Kano: Nijeriya, Jami'ar Bayero.

Gusau, S.M. (1996) *Makaɗa Da Mawaƙan Hausa* Kaduna: Fisbas Media Services,

Gusau, S.M., (2003) *Jagoran Nazarin Wakar Baka*. Benchmark Publishers Ltd.

Gusau, S.M. (2009) *Diwanin Waƙoƙin Baka: Zaɓaɓɓun Matanoni Na Waƙoƙin Baka Na Hausa*. Kano: Century Research and Publishing Company.

Yahya, A.B. (1997). *Jigon Nazarin Waka*. Kaduna: Fisbas Media Services.